

Megjegyzések egy pamflethez

Nem szeretem azokat az irodalmi vitákat, amelyeknek szélsőséges, át-látszóan prekonceptciós írás az indítója. Ilyenkor minimális esély sincs a vélemények közelítésére. Kálmán C. György írását a 2000 című folyóirat szeptemberi számában nem tudom másnak tekinteni, mint rosszzízű provokációnak. Hangvétele és módszere miatt. Azért, hogy Nagy László életműve neki üres, statikus és egyhangú, sajnálom őt, mert úgy vélem, valamiféle — általam ismeretlen — ok elzárta előle az újabb magyar irodalom egyik legmélyebb, leginkább összetett világgépű, drámai izzású életművét, melynek bartóki jellegét, szemléleti tágasságát, disszonanciákból épített harmóniáját művészek és irodalomtudósok árnyaltan és plasztikusan elemezték már, s annak ellenére jutottak az életmű értékét és jellegét illetően a lényeges pontokon hasonló vagy azonos véleményre, hogy egyébként szemléletileg meglehetősen távol álltak egymástól. Déry Tibort, Németh Lászlót, Rónay Györgyöt, Örkény Istvánt, Sütő Andrást, Tandori Dezsőt, Csoóri Sándort, illetve Pándi Pált, Kiss Ferencet, Czine Mihályt, Domokos Mátyást, Alföldy Jenőt, Bata Imrét, Koczás Sándort, Vitányi Ivánt csupán jelzőként emlitem. Ha Kálmán C. György a szakirodalom eddigi megállapításait nem fogadja el, akkor cáfolnia kellene azokat. Ezzel szemben Kis Pintér Imre egyetlen — az adott összefüggésben semlegesnek tekinthető — mondata kivételével csupán Bori Imre huszonkét esztendővel ezelőtt megjelent könyvét idézgeti, s e könyvből is kizárólag elmarasztaló téziseket vesz át, nem veszi figyelembe még Bori Imrének sem azokat a megállapításait, amelyek Nagy László egy-egy művét József Attila-i rangúnak minősítik, vagy amelyek a hosszú-énekek líratörténeti értékeiről szólnak. Azokat a Nagy László-verseket, melyeket az eddigi szakirodalom irodalomtörténeti léptékkal mérve is a legjelentősebb magyar versek közé sorolt, meg sem említi, a *Menyegző*, a *Zöld Angyal*, a *Vértanú arabs kanca* és társaik — néhány portrévers kivételével — még elmarasztalásra sem érdemesültek, miközben fölöttébb hosszan gúnyolódik a korai verseken.

Nemcsak módszere, hanem cikkének hangneme is érthetetlen számomra. Nem hiszem ugyanis, hogy egy-egy jelentős alkotóról „kódex”-eket, törvénykönyveket vagy jogszabálygyűjteményeket írnak az értelmezők, nem hiszem, hogy az irodalomtörténet „kodifikációs művelet”. Ehelyett talán ki-ki értékkereső szenvedéllyel, egyéniségének képességei, adottságai szerint elmondja véleményét az adott életműről, de az alkotók sohasem lépnek be a „halhatatlanság és érinthetetlenség szférájába”. Az életművük minősége révén halhatatlanok sem „érinthetetlenek”, hanem nyitottak, minden korban megméréstnek, s ha igazán halhatatlanok, ki is állják minden idő próbáját. Kálmán C. György sem zárja ki eleve, hogy „újra eljöhet még Nagy László ideje”, de amilyenek ő mutatja Nagy László költészetét, annak az eljöveteletől az Isten óvjon meg bennünket.

Ha már az eddigi szakirodalom minősítéseit nem veszi figyelembe, legalább viszonyítópontokat kellene kijelölnie. Cikkéből nem derül ki, hogy mihez viszonyítva differenciálatlan és üres Nagy László költői világgépe. Nem

látszik az az értéktartomány, melynek birtokában értéktelennek minősül Nagy László művészete. A korai versek költői személyiségéről írja elmarasztalólag, hogy „soha nem válik groteszkké, soha nem esendő, soha nem komikus”. Itt tűnik fel a differenciálás vágyott módja, de ez a minősítés csupán jellegjelölés, másrészt már a korai versekre sem érvényes.

Kálmán C. György hosszan tárgyalja Nagy László pályakezdését, népszerűvé válását „népiességével” magyarázza. Ebben talált szerinte egymásra a korszak követelménye és a fiatal költő, „a befogadók mértékadó körei a népiességre függesztették tekintetüket”. Kétségtelen, hogy a negyvenes évek végén és az ötvenes évek elején ilyen tendencia is volt, de a helyzet egyáltalán nem ilyen egyszerű. Hány olyan íróat avatott nagygyá az a kor, akiknek semmi közük se volt a „népiességhez”, s hol voltak már ezek az írók, amikor Nagy László valóban népszerűvé vált? Másrészt: Nagy László nem volt népies. Nem mímelte a népi motívumokat és élménykört, hanem abban élt, az volt a sajátja gyermekkorában. Pályakezdésének paraszti, folklór és szakrális elemei a maga világának közvetlen részei voltak mitologikus sejtelmekkel, folklórmélységükkel együtt! Később is mint saját tapasztalati tulajdonával élhetett velük, amikor nagyívú, összetett világgépének egyik elemévé emelte ezeket. Ha címkézni akarjuk, akkor esetleg népinek minősíthetjük, népiesnek semmiképpen. De maga Nagy László az ilyen minősítéseken, címkézéseken mosolygott. Hiszen az, hogy ki honnan származik, milyen élményvilággal érkezik az irodalomba, szemléleti jelleget jelezhet csupán, értékmeghatározó önmagában semmiképpen nem lehet. Jó lenne végre tudatosítani, hogy a magyar kultúrának nem kell szégyenkeznie azért, mert legjelentősebb művészeinek egyik része a természeti kultúra világából küzdötte föl magát az értelmiségi pályákra. Szellemi felemelkedésük során olyan keserves és gazdag élményekben részesültek, olyan érzékenységet szereztek vagy szerezhettek, hogy Illyés egyenesen arról beszélt, „nem érti a csúcs érveit, aki nem a mélyből érkezik, leküzdve önnön meredélyeit”.

Nagy László gyermekkorában két organikus kultúrának, a folklórnak és a kereszténységnek lett gyakorló részese, természetes, hogy önkifejezésének elemeit ezekből merítette. Az is természetes, hogy fiatal korában írt verseiben ezek még nem alkotnak differenciált világgépet. Később ezeket a korai verseket talán éppen azért illesztette vissza keletkezésük idejére, a gyűjteményes kötet élére, hogy megőrizze mintegy emlékként pályakezdésének naiv világgépét. Ezeket a verseket nem vette fel első kötetébe, mitikus-szakrális gazdagságuk merőben idegen volt a negyvenes évek végének irodalomszemléletétől. Kálmán C. György teljesen összemossa a pályakezdés két, egymástól lényegesen eltérő fázisát, amikor a negyvenes évek végének „alaposan stilizált, elvontságba burkolózó, ugyanakkor a környező világ abszolút hőségnek megtett én”-jéről ír, s példaként — kettő kivételével — csupa jóval korábbi verset említ. Értetlenül karikírozza ezeket a nagyon korai verseket, észre sem veszi, hogy amit elmarasztalólag mond — „semmi sem történik” —, az a mozdulatlan kényszerített paraszti világ, s benne az otthon rekedt, tehetetlenséget joggal érző költő plasztikus kifejezése. Az a korai vers pedig, melyet Kálmán C. György „zürzavaros angyalos-szentlászlós emblémá”-val jellemez, gazdag sugallatú és mégis önéletrajzian szemléletes, hiszen ebben a versben Szent László „nem történelmi alak, hanem egy érzet, egy érzelmmé finomult legenda; valami belső fényesség, amely semmiben sem különbözik az ő legközvetlenebb élményeitől”, miként ezt Csoóri

Sándor elemzése rég megmutatta már. Nagy László korai költészetében is megfigyelhető már az a sajátosság, hogy a közvetlen élmény és a nagyobb távlat egyszerre jelenik meg benne. A versekből itt nyilvánvaló még a megírásuk ideje is, a költői személyiség pedig a maga hétköznapi közvetlenségében jelenik meg első szinten, majd ez kap általános emberi jelentést annak a folklór- vagy szakrális világnak az elemei révén is, amelyik az emberi tapasztalat történelmi sűrítvényeként van jelen ebben a költői világképben. A korai versek ezt természetesen naiv egyszerűséggel, olykor általánossággal sugározzák, de később Nagy László költői világképe hallatlanul kitágul, és rétegezetté, organikusan gazdaggá válik. A korai verseket is csak merő felületesség jellemezheti „heroikus-mitologikus póz”-zal, s csupán azért, hogy egyenes utat találjon tőlük a „sztalini-pártos költészethez”.

Kétségtelen: a negyvenes és ötvenes évek fordulóján a hazug ideológia Nagy Lászlót is megtévesztette, költészete is a sematizmus áldozata lett. Nagy László azonban hamarosan rádöbbsent erre, és mélyen, nyilvánosan megszenvedte ezt. Egyértelműen, félreérthetetlenül. Az *Anyaképben* például így:

*s biztatót zümmögöm dalban
nehéz már, amikor rajtam
orbánc a szegyen*

A csalódás döbbsentette rá életreszólóan arra, hogy a költőnek azonosnak kell lennie a szóval, morális igényessége kötelesség, a mély valóságismeret kötelessége, mert a költő nem tévedhet. Korai verseinek mitologikus látásmódját nem folytatta, hanem megszüntette, kiirtotta a sematizmus. Költészetének ellentétek drámai küzdelmét megnevező, oppozíciós feszültségre épülő karaktere éppen akkor alakul ki, amikor rádöbbsen Nagy László arra, hogy megtévesztették. Az elsők egyike volt a magyar költészetben azoknak, akik nyíltan, ars poetica érvényű versekben fordultak szembe a hazug politikával, s akikre ezentúl — nyilvánvaló szembenállásuk miatt — folytonosan gyanakvással nézett a politika, 1956 előtt éppúgy, mint 1956 után. Szomorúan bőséges dokumentumanyag áll rendelkezésünkre akárcsak a korabeli sajtóban is erről.

Kálmán C. György sokat hangoztatott vádja Nagy László költészetével szemben az „elvontság”. Szerinte csupa „általánosság”, „sok mindenre vonatkoztatható dodonai jóslat”, üres parancs ez a költészet, s „a nevesincs problémák legszivesebben a látomásosság medencéjében lubickolnak”. Megdöbbsentő megállapítások ezek, különösen, ha arra gondolunk, hogy hány elemzés, tanulmány tárta fel eddig Nagy László egy-egy jelentős versének értelmezésekor látomásos-metaforikus költői képvilágának gazdag valóságvonatkozásait, a látvány és látomás szintetikus egységét, mely megőrzi az egyedi élményt, de annak közvetlenségét az egyetemesség távlatával kapcsolja össze, az általános eszméket pedig a közvetlenséggel, szemléletességgel és személyességgel fejezi ki. Ezek az érvelő tanulmányok nem idézhetők itt, de két összegző vélemény igen. Vitányi Iván nemzedéktársi vallomásának azóta többek által idézett része így hangzik: „Ki fejezett ki legtöbbször a magyar valóságból? Ki adott a legmagasabb rendű érvényt annak, ami itt történt? Én úgy látom — s nemcsak most, a gyász szorításában —, hogy Nagy László.” Csoóri Sándor pedig, aki tucatnyi esszében szolt eddig Nagy László költészetének értékéről, ugyanekkor ezt írta: „Ha a huszadik század ötvenes-hatvanas-hetvenes évti-

zedeit valamikor majd egyetlen összefüggő korszaknak tekintjük: nem tudom, hivatkozhatunk-e egyértelműbb, kikezdetlenebb, pontosabb és tágasabb életműre Nagy Lászlóénál?” Kálmán C. György viszont nem találja a kor valóságos problémáit Nagy László verseiben, szerinte „a konkrét társadalmi kérdésekre adott választ nem érdemes várnunk ezektől a szövegektől”.

Különös módon olvashat, hiszen Nagy László korunk legégetőbb kérdéseivel küzdött, költői személyisége azonosult a magyarság és az emberiség új és egyetemes problémáival is, s személyisége drámájaként élte át azokat. Ebből az egzisztenciális tétből ered költészetének emelkedettsége és egyetemesítő távlatossága. Történelmünk is plasztikusan és összetetten jelenik meg ebben a versvilágban. Előbb hány változatban írta meg csalódását, a valóságra döbbenés kínját, a tehetetlenség dühét, fájdalmát, a megalázott embereket, az idő által „képen vágott” parasztokat, „borzas ércbányászokat”, az erőszakos téeszésítést, az országos erkölcsi züllést, a csak papiron létező sapkagyárat, a bioszféra egyensúlyának megbomlását stb. Különös, hogy a Rajk-perre utaló részt („tű az ujjakban, fejek melyek a kintől életre-halálra biccentenek”) a cenzorok rögtön felismerték. A *Rege*... hatalmas, s differenciáltságában, szemléletességében is hatalmas számvetése az érzékletes látványból emelkedik a kifejezés intenzitásában történelmileg és kozmikusán is tág horizontúvá. De később is, abban az időben, amikor Kálmán C. György szerint Nagy László még elvontabb lett, közvetlen társadalmi ítélet is megszólal költészetében. A *Menyegző* társadalomképe például — szintén többen elemezték már — tényszerűen is hiteles, s emellett kifejeződik benne, hogy az emberiség a maga legszebb eszméit is képes a legaljasabb ürügyekké silányítani. Nem az a züllés, aljasságokat megideologizáló önzés és tékozlás vezette-e ezt az országot abba a szakadékba, amelyikből most próbálunk kiemelkedni? Nagy Lászlót kell-e elmarasztalnunk, aki súlyos diagnózist adott korának romlasztó erőiről, s a lehetetlen képviselőjében, mert teljesen magára hagyva szállt velük szembe? Aki a viszonylagos jólét idején egyértelműen figyelmeztetett arra, hogy ez a jólét egy nagy csalás: „bár elosztásra tömény-édességet vagdal a bárd / és átváltak a béklyók cukorral-cifra pereccé”. Verseiben — ezt is alaposan elemezték már — egyértelműen elmondta véleményét korának aktuális szemléleti kérdéseiről. Épp azért minősítették felháborodását moralizálásnak, hogy észrevételeivel, ítéleteivel ne kelljen szembesülni. Ezért tiltakozott a verseinek erkölcsi vonatkozásaira kényes költő a moralizálás vádjá ellen: „Nevezheti-e bárki polgári moralizálásnak, ha fölháborodok közönséges kupeczek civilizált megdicsőülésén!”

Nem volt ő város- és civilizációellenes. A természeti kultúra pusztulásától, a bioszféra egyensúlyának megbomlásától félt, mert meggyőződése volt, hogy ezek a valóságos veszedelmek az emberlét kiüresedéséhez és elpusztításához vezethetnek. De ugyanilyen elszántsággal szállt szembe a szellemi értékeket semmibevevő nyegleséggel, a vegetációs létezés burkolt eszményítésével. Tévedés az is, hogy költészetéből egyre erőteljesebben tűnnek el a közvetlen emberi viszonylatok. Egyre gazdagabb közvetlen emberi viszonyrendszert neveznek meg művei, de a személyes vonatkozások általános, nembeli jelentésével adott mély értelmet ezeknek a viszonylatoknak. Költészetének egyik jellegzetes vonása az önéletrajziság, a közvetlenség, mely azonban sohasem csupán egyedi érvényű, hanem tágabb értelmű: az emberlét vizsgálata is.

Kálmán C. György különös szűrőpróbát tesz 1956-tal. Megvizsgálja, hogy „vajon az októberi felkelés és megtorlása hagyott-e valamilyen nyomot az

akkoriban keletkezett versekben". Kénytelen-kelletlen elismeri, hogy a *Várom a havat, a Karácsony, fekete glória és A falak négyszögében* „értelmezhető politikai versként”, de aztán ezek közvetlen valóságvonatkozását is elégtelenségnek minősíti: „itt is mitologikus magasságokba emelkedik a vers, elvont séma uralkodik rajta”. Pedig ezekben, és más, e motívumkörhöz tartozó versében Nagy László egyértelműen fejezi ki véleményét és érzését a forradalommal és leverésével kapcsolatban. Verseinek apokaliptikus és látomásos elemei a tragikum rettenetességét érzékeltetik, de rokonszenve, azonosulása a „halállal kacér hazá”-val, a „sikoly-címeres lányok”-kal, akiket „üszöktől cirmos virágok”-nak nevez, és a „komor vagányok”-kal, a kövezeten „iszonyatos gyöngyvirág”-ként elpusztult fiúkkal kétségtelen ezekből a versekből. A *Kitűnik származásom* című versében egyenesen kivallja, hogy a tragédia után a vértanúk kényszerítik élni újra. Úgy érzi, ha teljesíti küldetését, akkor „kitűnik” származása, az életmű bizonyosságot tehet arról, hogy a vértanúk szabadságszeretetét meghatározó örökségnek tudja. Verseiben megjelennek a halottak, akik „megölve is szörnyen erősek”, s arra készítetik, hogy ordasként üvöltsön, képviselje igazukat, ügyüket. A *falak négyszögében* pedig az amiatt érzett önvádat vallja ki, hogy a forradalomban tevőlegesen nem vett részt: „Meghalni se tudtál, / te csak az asztalra buktál, / beborultál, / torkolat-tüzek, láncok, / sikoly-címeres lányok, / üszöktől cirmos virágok, / komor vagányok, / s küllők, cserepek forgatagába / egy árva hajszálat se küldtél, / csak bele-őszültél, / csak beleőrültél.” De aligha lehet „elvont sémá”-nak minősíteni Nagy László ekkori kettős kinjának, felesége tüdővérzésének és a forradalom leverésének megfogalmazását: „tüdőre a hegy kösziklája, / harckocsi ront harmonikára”. Tarthatatlan az a vélekedés, mely szerint Nagy László verseiben „az alapképlet megfoghatóan nem horgonyozódik sehová: mindez örök emberi problémává válik”. Költészetének egyik erénye éppen az, hogy a konkrétumnak általános vonatkozásait is érzékeltetni képes, de mindig a konkrétból növeszti föl az általánost. Hirtelenében nem jutnak eszembe azok a magyar költők, akik a forradalomról az ötvenes évek végén és a hatvanas évek elején itthon egyértelműbben, szemléletesebben, jelentősebb művekben szóltak, mint Nagy László, aki sohasem lubickolás végett folyamodott a látomásossághoz, hanem azért, hogy „erős metaforákkal” menjen a politikai és morális „álság falai ellen”. Költői képvilága is azonos övele, ha „kidobod a szimatoló ebek elé, / vallatják, szivárog belőle a vér”.

A megértés lehetőségétől való tudatos elzárkózás kell ahhoz is, hogy Kálmán C. György Nagy László költői magatartását „költő-mágus-táltos szerep”-nek minősítse. S ahhoz is, hogy költészetének keresztény képzetkincsén, például Krisztus-motívumain ironizáljon. Újabb közírásunkban egyre gyakoribb jelenség az, hogy azokat a művészeket, akiknek alkotásaiban a közösségi sors és problémakör felismerhetően megjelenik, örüteknek, mágusoknak, küldetéses bolondoknak minősítik. A küldetés, sorsvállalás szinte kizárólag negatív minősítést kap. A programos politikai költészet klapanciáit és a spontán, mély közösségi azonosulásból táplálkozó műveket közös nevezőre hozzák. Éppoly káros tendencia ez, mint amikor esztétikailag értéktelen műveket emeltek meg csupán azért, mert a bennük kinyilvánított eszme, jelszó valamilyen politikai vagy erkölcsi szövetség szolgálatába volt állítható. Ahhoz, hogy a közösségi sorsot, történelmet, lélet is kifejező művészetet gúny tárgyává tegyék, fölöttébb alkalmas módszer az, ha azt állítják róla, hogy alkotója önmagát mágusnak, táltosnak tartja, hiszen ez a huszadik század végén már az örültséggel azonos,

nem is érdemes az ilyen művészt komolyan venni. Ilyen lejárató, kiiktató szándékkal minősíti Kálmán C. György Nagy Lászlót, amikor a *Regé...-t* úgy értelmezi, mint a „költő-mágus-táltos szerep egyik első explicit kifejtését”, s ezt a bajt visszavezeti a *Bolgár-táncig*, mert abban már „az (ábrázolt) ábrázolás azonosítódik az ábrázolttal”. Pedig a *Bolgár-tánc* szinte tanítja a metaforikus költészet megértését: a látványt előtűnk emeli látomássá, jelentéssé. Bojánna a táncának a motívumaival és dinamikájával idézi föl a bolgár történelem küzdelmeit, a bolgár nép szabadságharcait. Művészete erejével újraterelemi, immár értelmezve azt, ami megtörtént. Szó sincs itt semmiféle mágus-táltos nyavalyáról. Érzékletesen mutatja meg Nagy László azt, amiről Kálmán C. György, úgy látszik, nem tud, hogy a látomásos költői képből hiánytalanul képes találkozni a személyes és a személytelen, az egyén és a közösség, a meghittség és a perspektíva. Bojánna tánca szabadságért lázító szenvedély:

*Bojánna így járta, vihar volt a tánca,
harcra, szabadságba vitte a képzetet.*

Remekműről ritkán írtak akkora botorságokat, mint Kálmán C. György a *Rege a tűzről és a jácintról* című hosszú-énekről. A felületes olvasás, szándékolt torzítás persze rögtön meglátszik, hiszen a versbeli költőt egyebek mellett Báthori Gáborral is azonosítja, s így megajándékozta őt a szexuális erő kinyilvánításával is, pedig ott egyértelműen és kizárólag a csődörre vonatkozik az „ordító Báthori Gábor, buja arkangyal” metafora. De csikónak is ilyen rosszízű ferdítéssel minősíti Kálmán C. György a versbeli költőt, hiszen a „csikó-lovam szárnya csapkodja a berket”, s az, hogy „egyedül van iszonyúan / aki itt ül rajta” még így, a szövegösszefüggésből kiszakítva is világossá teheti, hogy nem öntanúsítás a csikó-kép, hanem a Pegazus révén egyértelműen a költészet jelképe itt. Mindezt csak a pontosság, azaz az igazság kedvéért jegyzem meg, mert egyébként önmagában egyik szerep sem lehetne értékminősítés. Az „emlékezz csikófiadra, ott függ a jászol / kötélén, szájában füvel kéken harákol” sorok sem kívánnak magyarázatot, hiszen aki olvasta csak egyszer is a *Regé...-t*, az tudja, hogy az anya, apa és a fiú kapcsolatának, élettörténetének szemléletes és árnyalt bemutatása is ez a mű, melyben egyebek mellett láttatóan megidézi a költő a maga gyerekkori szerepeit, játékait is. Különös, hogy ez az elvontság kódében tévelygő költő hagyta ránk a magyar irodalom egyik leggazdagabb anya- és apaképet is. Kálmán C. Györgynek ez a mű is csak azt sugallja, hogy Nagy László Krisztusnak és varázslónak alapozza, hogy a *Regé...-ben* a család „egy szentszalád-képzet körvonalába öltözik”, másrészt az, hogy az anyáról szóló részben ezt is olvashatjuk:

*Csücsülj szelíden s én mint álomban:
hiszem, van erőm varázsoláshoz.
A versem érted kiáltoz.
Okádok sziklát, a trombitákat
lapítom: puffadt aranyhüllöket.*

Kálmán C. György ebből az így is csak töredékes idézetből az első sort el-

hagyja, s céljának megfelelően, nagy betűvel indítja a második sort, így aztán kategorikus a kijelentés, másrészt gazdag motívumhálójából kiszakítva az idézet utolsó két sora is a sámánkodás bizonyítéka lehet. A szent család képze-
te valóban felsejülhet a versben, főként abban a vonatkozásban, hogy a költői
személyiség szeretné a haláltól megóvni, megmenteni édesanyját, s ez tudva-
levőleg csak Krisztusnak sikerült. A mű már említett közvetlensége, leltározó
szemléletessége, gazdagsága éppen az egyedi tökéletességében mutat közös
vonásokat a családnak a szentcsalád-képzetben rögzült alapképletével is, de
szakrális és pogány hangvételében egyaránt e családkép történetiségét, köz-
vetlenségével pedig jelenkori személyességét fejezi ki. Az idézett sorokból,
s magából az egész műből Kálmán C. György azt a következtetést vonja le,
hogy Nagy László szerint „A vers tehát, a szó: természeti erő, amely fölött
a költőnek hatalma van, aki ily módon rendkívüli természetfölötti lény is,
de intim kapcsolatban áll a természettel, a természetessel is.” Nos, Nagy
László irodalomszemléletében és költői gyakorlatában a költőnek valóban van
hatalma, ezt önmagáról ki is mondta: „Verseimben hatalom van.” Ezt a
hatalmat azonban képtelenség összekeverni az ősidők sámánjainak hatalom-
hitével. Ez a hatalom a költészet teremtett világa által létező erkölcsi, szem-
léleti erő. Nagy László szavaival: „A költészet kifejező és megítélő hatalom,
de nem megoldó.” Amikor a költő hatalmáról beszél, ironikusan, játékosan,
idézőjelek közt említi magát mai varázslóként: „én, mai »varázsló«, elégedett
lehetek, ha hatalmam van a szavakon, mondandómon”. Az *Egy varázslat
emlékére* című jegyzetében, majd *A versmondó* című versében varázslatnak
egyértelműen a megidézést, a felidézést nevezi. De talán fölösleges is a ma-
gyarázat, hiszen annyira nyilvánvaló magából a *Regé...-ből* is, hogy Nagy
László előttünk végzi azt, amit varázsolásnak minősít: kifejezi, megörökíti és
megítéli a világot. Hatalma kifejezésének, ítéletének erejében, költői tehetsé-
gében van. A szó így teremt, s így őriz meg azt, ami mulandóságra van
ítélve. A szülei halálával, elmúlásával szembenézni kényszerülő költő küz-
delme, emléket és igazolást teremtő szenvedélye-szenvedése ugyanolyan, min-
den részletében érthető és megérthető cselekvés, ítélet, mint Bojánna tánca,
csak épp a vilásképelemek hallatlan bőségét mozgósítja már. Nagy László
költészetének mágikus elemei éppen ennek a teremtő ítélkezésnek és kifeje-
zésnek a szolgálatában állnak, az erkölcsi ítéletének szerves részei, a szóval
azonos személyiség spontán kifejezőeszközei, nagyon is alkalmasak a szemé-
lyiségben reálisan meglévő, ráción túli vágyak megjelenítésére, érzékelteté-
sére. Összefüggnek Nagy Lászlónak azzal a képességével, hogy az élet jelen-
ségeit az Egész aspektusából is látta és láttatta. „Ő mindig a világminden-
ségből jött haza” — írta róla Örkény István. Mitikus látásmódjának éppen
ez a szemléleti alapja, ezért tudott maga is organikus kultúrát teremteni.
Ezért nem ragadt bele a részletekbe. Felelősségtudata, morális érzékenysége
a jelenséget az elvig vezette, az egyediben pedig az Egész sérülését is képes
volt meglátni. Ez eredményezte gyakori emelkedettségét, élesen polarizáló
ítélkezését. De nem lehet nem észrevenni, hogy a szembeesített világokat mi-
lyen leltározó bőséggel, árnyalt érzékletességgel fejezte ki, az emberlét milyen
mélységeit élük meg versei.

Ha Kálmán C. György legalább csak belelapozott volna Nagy László
költészete utolsó periódusának köteteibe, bizonyosan nem állítana olyan kép-
telenséget, hogy a „motívumok szintjén, a szóhasználatban megkezdődik és
a korszak végéig befejeződik ezen értékvilág benépesítése: végleg kialakul

az az apparátus, amely miatt a későbbi Nagy László-verseket is olyan egyhangúaknak érezzük". A korszak itt az 1953 és 1956 közötti időre vonatkozik! Még jelezni sincs itt módomban azt a sok-sok új motívumot, melyek alap-
elemét képezik az új, jellegzetesen Nagy László-i versnek és műformának; a keserű játék és ironikus groteszk, valamint a szarkasztikus hangvétel változatairól nem is beszélve. Bár, mint köztudott, viszonylag kevés motívummal és viszonylag szűkös szókinccsel is teremtett már magyar költő nagy művészetet. A Kálmán C. György által lezártnak, véglegesnek ítélt pályaszakaszban hol vannak olyan szavak — hogy csak egyetlen későbbi versből vegyem a példákat —, mint a herold, gurgulázik, ripacs, hezitál, uborkafa, lokomotív, rebellis, diesel, pítizve, elektro-sokk, tévé-azúr stb.?

Persze, ha a *Hegyi beszéd*et sem olvassuk végig, akkor a „Műveld a csodát, ne magyarázd” sort is félremagyarázhatjuk úgy, hogy abból a „természeti-jellegű alkotás” apothéozisát olvassuk ki. De hát ez a vers egy szerelmi ciklus záródarabja, a szövegkörnyezete és önnön belső motívumvilága egyaránt másféle jelentést hordoz. Szó sincs arról, hogy Nagy László szerint „a költészet hatalma természeti adottság”, s hogy „a költészet hatalmának letéteményese magától értetődő, magyarázhatatlan igazságot ad át; hiszen ez az igazság egy, alternatívája nincs”. Nagy László nem kinyilatkoztatásokat tett, hanem a részletekbe menően kikutatta, tanulmányozta nagyon sok versének összetett problematikáját. Ihlete gyakran éppen a kutatásból, az elemzésből, intellektuális tünődésből növekedett föl. De ennél fontosabb az, ami félreérthetetlenül megjelenik a szövegben: portréverseinek túlnyomó többsége magyarázat, vita, értelmezés. Kálmán C. György szerint ezekben a portréversekben Nagy László „a folytonosság igazolásának igénye” miatt keresi a kiválasztottságtudat előképeit, s aztán ezeket „egyetlen értékrendnek az agresszív állításával” magasztalja, „állítás mögött a kiválasztott és a „resztili” ellentéte húzódik meg”. Fölsorol néhányat a Nagy László által megszólított művészek közül, majd — mintha tételét igazolnák — megállapítja: „Ez a sor jelenti a művészet csúcseit.” Az a névsor sem rossz, de mellettük Nagy László még nagyon sok művészt megidézett Balassitól Latinovitsig, Petőfitől Kondor Bélaig, s a szakirodalom már az első portréversek idején megállapította, hogy a portrévers révén Nagy László erőteljesen rátalált költészetének intellektuális lehetőségeire. Ha csak arra gondolunk, hogy ezek a versek milyen sokrétű és milyen mélységű kulturális anyagot asszimiláltak Nagy László költői világképebe a szövetségkereső öntanúsítás küzdelmében vagy a veszteség tudatosításakor, nyilvánvalóvá válik, hogy ez az „egyetlen értékrend” milyen lenyűgözően sokrétű, differenciált, s egy-egy eleme milyen bensőségesen ismert, közvetlen és szemléletes anyagból bontakozik ki. Ebben az értékrendben Csokonai betegségen is felülemelkedő játékának, nyitott európaiságának éppúgy fontos helye van, mint Szindbád „nagyraacsavart” lángjának, Bartók fegyelmének, Ady Endre ostorának. Nagy László a különféle jellegű értékeket a maga világképében egyensúlyba hozta, mert tágasságának valóban szigorú belső erkölcsi rendezőelve volt: a minőség megbecsülése, a hitványság utálat, s a nagyság ellen önigazolásképpen fenekedő középszer megvetése. Nem igaz, hogy nem nevezi meg, ki ellen védi Csontváryt vagy Adyt. Éppen azért vitázó versek ezek, mert megfogalmazott, elhangzott véleményekkel szembe-sül bennük Nagy László, s ezeket megidézi verseiben, úgy cáfolja. Neveket, igaz, nem említ, de ha Kálmán C. György nevekre kíváncsi, azokat is megtalálhatja, ha föllapozza az 1963-as székesfehérvári Csontváry-kiállítás vagy

az Ady-centenárium sajtóját, a Latinovits halála után megjelent újságcikkeket, sőt verseket. Ha lenne értelme, ilyen apró filológiai bizonyítékokig elmehtnének annak igazolása végett, hogy Nagy László „elvontsága, általánossága” mennyire tévesztett vád. A versek anyagából is nyilvánvaló azonban, hogy — legalábbis verseinek túlnyomó többségében — közvetlenül is néven nevezte korát.

Egy olyan szemlélet, amelyik a költészetben sem tud mit kezdeni a metaforákkal, kísérletet tehet arra is, hogy Nagy László egész életművére ráhúzza Bori Imre tézisé, mely szerint „a gondolati elem hiánya” úgymond „átjárja” Nagy László egész ifjúkori költészetét. Kálmán C. György pamfletjének ez is egyik alapszólamává lett. Nemcsak a portréversek szólnak ez ellen, hanem sok egyéb is. A gondolati költészet egyetlen ismertetőjele aligha lehet a fogalmiság, a reflexív dikció. Illyés Gyula írja a *Fekete-fehér* fülszövegében: „A gondolati költészet nem új gondolatok közlését jelenti. Erre még a bölcsélet is ritkán képes. A gondolati költészet a költő találkozás a gondolattal, újakkal s régiekkel; s az ebből fakadó — versbe foglalható — élmény, ez a gondolati líra.” A legnagyobb gondolati verseket is neveltségessé lehet silánnítani azzal, ha a vers belső világának összefüggéseiből kiszakítjuk az ott sok-sok érzelmi-gondolati-élményi elemből képződött, szellemi-erkölcsi energiákat sűrítő mondatot, miként ezt Kálmán C. György Nagy László verseivel teszi. Amikor klasszikusainktól idézünk egy-egy sort, akkor annak egész vonatkozásrendszerét tudjuk, egvébként az is merő profanizáció volna. Másrészt pedig: nem szabad a gondolatiságot a fogalmi jellegre szűkíteni. Semmivel nem alacsonvabb rendű az a gondolatiság, amelyik érzékletesen nyilatkozik meg. A metafora alkotása magasrendű intellektuális művelet, gondolati erőt, széles körű ismereteket és intenzív létérzékelést kíván. A metaforikus költészet a kifejezés szinte beláthatatlan lehetősége. A metafora a távoli dolgok hasonlósági alapon való társítása, s ez a társítás minősít, felemel vagy megszegyenít, elfogad vagy elutasít, ilv módon magába foglalja a dolgok személyes kritikai megítélését. Nagy László nagyvívű metaforáiban éppen a szemléleti gazdagság és a gondolati-erkölcsi ítélőerő egysége hoz kathartikus élményt. Egyetlen képebe is bele tud sűríteni akár egy történelmi korszakot is, mert képeinek elemeit nagy gondolati erő és érzékletes, szemléletes kifejezőkészség szervezi megnevező ítéletté. A *Szindbádban* például így jellemzi a kiegészés utáni kort — hogy megint közismert példát hozzak —: „Mikor a branyiszkói dobok is legurultak az orfeumokba.” Miért volna a metaforikus költészet, ez a művészettel egyidős kifejezőmód értéktelenebb bármely más lírai megnyilatkozásnál? Miért volna elvontabb, mint az elvonatkoztató tárgyias költészet?

Nagy László költészete nem szorul védelemre. Sezmélye sem. Értésével, megértésével, s azzal, hogy miként vélekedünk róla, magunkat minősítjük. Ennyiben érték egyet Kálmán C. György írásával. Az *Alföld* Nagy László-emlékszámban több olyan írás is olvasható, amelyek kételyeket, kérdőjeleket is megfogalmaznak költészetével kapcsolatosan. Szó sincs tehát „érintheletlenség”-éről. De életművének esztétikai és erkölcsi értéke azt kívánja, hogy mielőtt könnyű kézzel letörölni próbálja valaki a magyar költészet palettájáról, hajoljon hozzá közelebb. Próbálja megérteni, felfogni. Ezt ajánlom Kálmán C. Györgynek is, ha már annyira tele van „bizonyítandó tételek”-kel.